

Szegedi Tudományegyetem
Bölcsészettudományi Kar
Nyelvtudományi Doktori Iskola – Német Nyelvészet Program

Sántáné Turi Ágnes

Die Selbstständigkeit der Substantivvalenz

A főnévi valencia önállósága

Doktori (PhD) értekezés tézisei

Témavezető:

Prof. em. Dr. Bassola Péter DSc

Szeged

2020

1. Bevezetés

Dolgozatomban a főnévi valencia jelenségét vizsgálom, melynek önálló létjogosultságát a kutatás részben megkérdőjelezi, illetve gyakran kezeli a főnévi valenciát másodlagos, az igei, illetve melléknévi valenciából levezethető rendszerként. Ezzel szemben disszertációmban a főnévi valenciát önálló, sui-generis-jelenségként értelmezem. Ezen értelmezést a dolgozatban egy az elméleti részben megalapozott saját főnévi valenciakoncepcióval és hat kiválasztott főnév korpuszalapú valenciaelemzésének eredményeivel támasztom alá, mely eredmények visszahatnak a fent említett valenciakoncepcióra, támponokat nyújtva annak további pontosításához.

Véleményem szerint a következők tekinthetők a főnévi valenciaelmélet központi kérdéseinek:

1) Hogyan értelmezhető a főnévi valencia? Csak igéből, illetve melléknévből képzett főneveknek tulajdonítható ez a képesség, vagy nem képzett főneveknél is előfordul? Rendelkezik a főnévi valencia jellemző sajátosságokkal?

2) Hogyan különíthetők el egymástól a valenciafüggő és valenciától független főnévi dependensek, azaz a főnévkomplementek és -szupplementek (ném. *Substantivkomplemente* vs. *-supplemente*)?

3) Léteznek kötelező főnévkomplementek?

A fenti kérdések megválaszolásához és ezáltal egy főnévi valenciakoncepció megalapozásához – meglátásom szerint – bizonyos általános valenciaelméleti kérdések tárgyalására is szükség van. Ezekről azonban elválaszthatatlan az igei valencia is, hiszen a valenciakoncepció legelőször alapvetően az igeik jellemzésére szolgált. Ez a kérdés azonban már átvezet munkám bizonyos fontos elméleti megfontolásaihoz, melyeket a következő fejezetben foglalkozok össze.

2. Valenciaelmélet – Főnévi valencia

Disszertációm második fejezete a (főnévi) valenciaelmélet kérdéseivel foglalkozik. Ebben a részben Tesnière *Éléments de syntaxe structurale* című munkájának (ném. ford. *Grundzüge der strukturalen Syntax*, 1980) rövid bemutatásából indulok ki, mivel Tesnière „a modern függőségi nyelvtan és az azzal kutatástörténetileg szorosan összefüggő valenciaelmélet megalapítójának” tekinthető (Ágel / Fischer 2010: 250, ford. S. T. Á.) (vö. 2.1 fejezet). Fontosnak tartom kiemelni, hogy a kutatás álláspontja nem egységes abban a kérdésben, hogy a főnévi valencia gondolata integrálható-e Tesnière (1980) fent említett strukturális szintaxisába. Véleményem szerint a főnévi valencia ugyan explicit módon nem képezi Tesnière koncepciójának részét, de függőségi nyelvtanának (ném. *Dependenzgrammatik*) alapvetései alapján részben beilleszthető rendszerébe.

A 2.2-es fejezetben a valenciafogalom értelmezésének kiindulópontjául Dürr / Schlobinski (2006: 116, ford. S. T. Á.) valenciadefinícióját mutatom be, amely szerint a valencia „szavak azon képessége, hogy üres helyeket nyissanak meg és azok betöltését szabályozzák”. Ezen kívül utalok a kutatás terminológiai sokszínűségére a valenciafüggő és valenciától független bővítmények megnevezéseit illetően (vö. pl. Storrer 2003: 766, 54.1 táblázat). Saját vizsgálataim során ebben az összefüggésben a *komplement* vs. *szupplement* fogalompárt használom, a (főnévi) valenciakutatás elemző áttekintése (vö. 2.4–2.5 fejezet) során azonban előfordul, hogy ezen terminusok szinonimiáira hivatkozom, ha a bemutatott elméletekben azok fordulnak elő szakkifejezéseként.

A főnévi valenciakutatás történetének 2.3. fejezetbeli rövid összefoglalása után (vö. Helbig 1992), a 2.4-es fejezetben – Teubert (2003: 827skk.) leírását alapul véve – különböző főnévi valenciaelméleteket mutatok be, melyek közül szerintem a támaszigés-elmélet (ném.

Stützverbgefügeansatz) és a sui-generis-értelmezés között szorosabb kapcsolat mutatható ki. Míg a támaszigés-elmélet abból indul ki, hogy a főnevek valenciája ún. támaszigés szerkezetek (ném. *Stützverbgefüge*) alapján leírható (vö. Teubert 2003: 829sk.), álláspontom szerint ez csak nagyon erős megszorításokkal teljesül, és ezen véleményemet a 4-es fejezet korpuszelemzéseiben számos példával alá is támasztom.

A 2.4.2-es fejezetben Teubert (1979: 13 ill. 73skk.; 2003: 830) három érvét mutatom be, melyekkel a főnévi valencia sui-generis-rendszerként való értelmezését indokolja meg. Ezek a következőképpen foglalhatók össze:

– Léteznek valens főnevek, amelyek – legalább szinkrón értelemben – nem tekinthetők szóképzés eredményének.

– A valens főnevek rendelkezhetnek olyan komplemensekkel is, melyeknek nincs megfelelője az igei valencián belül.

– A szóképzés eredményeként keletkezett főnevek komplemenseinek formai realizációja bizonyos főveknél előre meg nem jósolható eltéréseket mutathat az adott komplemensek szokásos realizációs formájához képest. Ebben az összefüggésben Teubert (2003: 830) példaként említi, hogy az igéből képzett főnevek esetében a tárgyesetben álló igei bővítménynek (ném. *Akkusativobjekt*) ugyan sokszor, de nem mindig birtokos esetben álló jelző (ném. *Genitivattribut*) felel meg a levezetett főveknél.

Bár Teubert több, az érvei alátámasztását szolgáló példájával kapcsolatban kritikát fogalmazok meg, ez a kritika nem vonatkozik indoklása lényegi alapjaira. Ennek megfelelően a fent felsorolt első két érvet megszorítás nélkül alkalmasnak tartom a sui-generis-értelmezés alátámasztására, míg a harmadik esetében az a véleményem, hogy talán nem alkalmas egy önálló főnévi valencia megindoklására, de mindenképpen tekinthető egy az igei (és melléknévi) valenciától eltérő főnévi valencia érveként. Úgy gondolom ugyanis, hogy a képzett főnevek esetében előforduló bármely idioszinkretikus valenciatulajdonság egy sajátos főnévi valencia feltételezését támogatja.

A 2.4.3-as fejezetben a különböző főnévi valenciaelméletek vizsgálatának részeként elemzem Teubert 1979; Sommerfeldt / Schreiber 1977; Wolf 1982; Helbig / Buscha 2018; Eisenberg 2006 und Engel 2009a ill. 2009b munkáit abból a szempontból, hogyan mutatják be a főnévi valenciát.

A 2.5-ös fejezet négy alfejezete a komplemensek és szupplemensek elkülönítésének problémáját állítja a középpontba. A 2.5.1-es alfejezetben a kérdést először olyan munkák tükrében vizsgálom, amelyek a problémát nem célzottan a főnevek körében taglalják, míg a 2.5.2-es fejezetben ugyanezt a kérdést már kifejezetten a főnevekkel foglalkozó leírások alapján mutatom be. Mindkét alfejezetben ismertetek monokritériális, többszintű (ném. *Mehrebenenmodelle*) és többdimenziós (ném. *mehrdimensionale Modelle*) valenciamodelleket is, hogy minél sokszínűbb, árnyaltabb képet nyújtsak az elkülönítési lehetőségeket illetően. Az ún. többszintű valenciamodellek – Storrer értelmezésében (2003: 764sk.) – a valencia különböző felszíni nyelvi megnyilvánulásait mélyebben fekvő szintekből vezetik le, míg a többdimenziós modellek több különböző valenciakapcsolatot feltételeznek, melyek egyszerre léteznek, egymástól függetlenül feltárhatók, ugyanakkor egymással különböző implikációs viszonyban állnak.

A 2.5.3-as és a 2.5.4-es fejezet a főnévkomplemensek meghatározásának két sajátos aspektusát vizsgálják. A 2.5.3-as fejezet a szakirodalmat abból a szempontból tekinti át, milyen álláspontok léteznek azzal a kérdéssel kapcsolatban, hogy feltételezhető-e kötelező főnévkomplemensek. Általánosan megállapítható, hogy a különböző munkák ebben a kérdésben többnyire egy-egy rövid, alig vagy egyáltalán nem részletezett állásfoglalásra szorítkoznak, és részben nagy eltéréseket mutatnak azt illetően, hogyan ítélik meg a kötelező főnévkomplemensek lehetőségét. A 2.5.4-es fejezet a főnévkomplemensek különböző csoportosításaival, leírásuk terminológiai problémáival foglalkozik. A szakirodalom ebben a

kérdésben is nagy változatosságot mutat, és véleményem szerint a főnévkomplemensek megnevezéseit illetően négy különböző megközelítést különíthetünk el (vö. a 2.5.4-es fejezet végén található összefoglalást).

A főnévi valencia *Bevezetés*ben megfogalmazott alapvető kérdéseire elméleti szinten a 2.6-os fejezetben bemutatott multidimenziós főnévi valenciakoncepcióm kínál integrált választ. Ennek keretein belül a főnévi valenciát alapvetően sui generis rendszernek tekintem, amelyben azonban több ponton igei és melléknévi „örökségeknek” is meghatározó szerep jut. A főnévi valenciát bizonyos igéből, illetve melléknévből képzett és ezen kívül bizonyos nem képzett főnevek azon tulajdonságának tekintem, hogy más elemek számára üres helyeket nyissanak meg, melyek betöltését szemantikailag meghatározzák és formailag különböző mértékben befolyásolják.

A főnévi valencia sui generis rendszerként való bemutatásához és még inkább konkrét főnevek valenciatulajdonságainak leírásához feltétlenül egy többdimenziós modellt tartok szükségesnek, amely egyrészt logikai-szemantikai, másrészt formai valenciakapcsolatok rendszeréből épül fel. A főnévi bővítmények csoportosítása során fontosnak tartom a nem dichotomikus, hanem a komplemensek és szupplemensek tipikus és atipikus osztályai között átmenet(ek)et feltételező klasszifikációt.

A komplemensek és szupplemensek elkülönítésében – a GDS szerzőihez hasonlóan – az argumentumszelekció kritériumát tartom elsődlegesen döntőnek, azonban, a GDS-ben (1974) képviselt állásponttal ellentétben, nem csak az erősen argumentumszelektált (ném. *stark argumentumselegiert*), hanem bármely argumentumszelektált bővítményt komplemensnek tekintem. Az argumentumszelekció a GDS-ben (1038sk.) az igei valencia leírása során az „eseményérintettség relációjaként” (ném. „*Relation der Sachverhaltsbeteiligung*”) kerül bevezetésre, mely a következtetési teszttel (ném. *Folgerungstest*, GDS 1046skk.) mutatható ki. Ennek analógiájára a főnévi argumentumok meghatározására is a következtetési tesztet használom.

A 4. fejezet korpuszelemzéseinek eredményei alapján arra a megállapításra jutottam, hogy az argumentumok csoportja bizonyos valens főneveknél egy ún. kváziargumentummal (A') bővíthető. Véleményem szerint a *der Ausdruck „tiefere Lagen“* főnévi csoportban a „*tiefere Lagen*“ appozíció a kváziargumentum realizációjának egy példája, mivel nem egy az eseményben érintettet fejez ki, hanem a bővített valens főnévvel a kváziazonosítás viszonyában áll, és ezáltal ugyanarra referál, mint maga a vonatkozó főnév. A kváziargumentumot realizáló komplemensjelöltek (ném. *Komplementkandidaten*) esetében a gyenge argumentumszelekció viszonyánál gyengébb argumentumszelektáltságot feltételezek.

A logikai-szemantikai valenciakapcsolatok közé sorolom még a jellegszelekciót (ném. *Sortenselektion*), melynek vizsgálata csak azon főnévbővítmények esetében releváns, amelyek a következtetési teszt alapján argumentumszelektálnak tekinthetők. A jellegszelektáltság viszonyának megléte a bővítmények csoportosítása során további komplemenstámogató (ném. *Komplement-Fürsprecher*) jellemzőnek minősül, és a komplemensek alosztályokba sorolásánál játszik szerepet.

Bár multidimenziós főnévi valenciakoncepciómban a főnévkomplemensek és -szupplemensek elkülönítésében az argumentumszelekció logikai-szemantikai relációja elsődleges fontosságú, nem elhanyagolható fontosságúak a formai realizáció viszonyai sem, melyek meghatározását a komplemensek és szupplemensek osztályozásakor a kötelező jelleg (ném. *Obligatorik*) és a vonzatviszony (ném. *Rektion*) vizsgálatával kezdem. A kötelező jelleg alap gondolatát a főnévbővítmények kategorizációja során is teljes mértékben jogosnak tartom, és úgy gondolom, a kötelező jelleg viszonyának megléte egy argumentumszelektált bővítmény esetében azt a komplemensek tipikus, központi csoportjába sorolja. A 2.6.1-es fejezetben a főnévbővítmények osztályozását illetően javaslatot teszek továbbá a kötelező jelleg viszonyának lehetséges újraértelmezésére.

A GDS (1035skk.) koncepciójához hasonlóan, úgy gondolom, az előljárásszavas jelzők (ném. *Präpositionalattribute*) komplemensként, illetve szupplemensként való besorolása során a konstancia (ném. *Konstanz*), illetve a váltóelőljárásszavas (ném. *Wechselpräpositionen*) jelzők esetében még az esettranszfer (ném. *Kasustransfer*) relációjának meglétét kell megvizsgálni. A 2.6.1-es fejezetben a fenti valenciakapcsolatok leírásán túl részletesen kitérek még a formai valenciakapcsolatok leírásának sajátos főnévi problémáira. Ezek közé tartozik többek között, hogy a szakirodalom nem egységes bizonyos realizációs formák komplemenstámogató vagy éppen -ellenző jellegének megítélését illetően. Ezzel kapcsolatban fontos kiemelni azt az álláspontomat, hogy mind összetett szavak előtagjai, mind pedig a Hölzner (2007) által szócsoporton kívülinek (ném. *transphrastisch*) nevezett realizációs formák tekinthetők potenciális komplemensrealizációknak (vö. Sántáné-Túri 2014). Noha a szócsoporton kívüli, azaz az adott mondatban a szócsoporton kívül „partnerszóként” (ném. „*Partnerwort*”, Hölzner 2007) vagy akár az adott mondaton kívül realizált bővítmények szerepét különösen fontosnak tartom annak vizsgálata során, milyen szerepet játszanak a valens főnevek a szövegen belüli koherencia megteremtésében, disszertációmban a komplemensek elemzését legmagasabb realizációs szintként a mondatra korlátozom. Ennek következtében a szócsoporton kívüli argumentumrealizációk közül csak a mondaton belül, partnerszóként realizált bővítmények kerülnek be az elemzésbe. Ezen korlátozás legfőbb oka, hogy a főnévi valencia jellemzésén túl, illetve annak részeként, arra is figyelmet fordítok, milyen hasonlóságokat és / vagy eltéréseket mutatnak a főnevek valenciajellemzői attól függően, hogy támaszigés szerkezetben belül, vagy támaszige nélkül fordulnak elő.

A 4. fejezet korpuszelemzései során egyelőre arra fókuszálok, hogy az argumentumszelekció kritériuma alapján komplemensnek minősülő összes jelzőt meghatározom, azokat az egyes argumentumokhoz rendelem és realizációs formáik szerint csoportosítom, Ennek megfelelően (egyelőre) nem tartom szükségesnek egy főnévi komplemensnómenklatúra kidolgozását, hanem az egyes komplemenstípusokat az alapján azonosítom, melyik argumentumot mely realizációs forma segítségével fejezik ki.

A 2.6.1-es fejezetben taglalt logikai-szemantikai és formai valenciaviszonyok egy szűrőeljárás részeként adott sorrendben vizsgálva lehetővé teszik az egyes bővítmények komplemensjellegének megítélését, illetve a komplemensek alosztályokba sorolását. A 2.6.2-es fejezetben táblázatos formában összefoglalom ugyan az egyes komplemenstámogatókat, de nem határozom meg, pontosan hány alosztálya létezhet a komplemenseknek a tipikus vs. atipikus jelleg szempontjából. Ennek oka az, hogy véleményem szerint ez csak kiterjedt korpusalapú elemzések után lehetséges. Azt viszont feltételezem, hogy alapvetően három „sarokpont” határozható meg ebből a szempontból. Ezek a központi, periférikus és abszolút periférikus komplemensek, melyeken túl átmeneti osztályokat kell feltételezni, de hogy pontosan egy vagy két ilyen átmeneti osztályról van-e szó, előre nem határozható meg. Ezért előljárásszerűen csak annyit tartok rögzítendőnek, hogy egy komplemensjelölt annál inkább központi jellegű, minél több és erősebb komplemenstámogatóval jellemezhető (a komplemenstámogatókhoz vö. 2.6.2 -es fejezet, 1-es táblázat).

A 2.6-os fejezetben kifejtett saját multidimenziós koncepció képezi a 4-es fejezet korpuszelemzései alapját. Másrészt a korpusalapú valenciaelemzések eredményei visszahatnak erre a multidimenziós koncepcióra és hozzájárulnak annak pontosításához.

3. Funkcióigés szerkezetek / támaszigés szerkezetek a főnévi valencia vizsgálatában

Amint az disszertációm 2. fejezetében egyértelművé válik, a főnévi valencia sui-generis-értelmezését támogatom, ezzel együtt azonban a támaszigés elmélet is fontos szempontot szolgáltat elemzéseim számára. A főnevek valenciatulajdonságainak vizsgálata során külön

figyelmet fordítok ugyanis a valenciajellemzők összetett leírására annak figyelembevételével, hogy a valens főnevek támaszigés szerkezetekben vagy támaszige nélkül fordulnak elő. Annak a kérdésnek a megválaszolását, hogy a valens főnevek argumentumrealizációja mutat-e attól függően különbségeket, hogy az adott főnév támaszigés szerkezetben vagy támaszige nélkül fordul-e elő, mind a főnévi valencia sui-generis-értelmezésének alátámasztásához, mind pedig annak meghatározásához fontosnak tartom, meddig terjed a főnévi valencia önállósága, illetve hogyan mutatkozik meg ez a határ a nyelvhasználatban.

Ahhoz, hogy a főnevek valenciatulajdonságait az adott szerkezeteken belül is vizsgálni tudjam, fontos meghatározni, milyen kapcsolatok sorolhatók az adott szerkezetek csoportjába. Ehhez kiindulásként a 3.1-es fejezetben betekintést nyújtok abba, milyen sokoldalú és ugyanakkor ellentmondásos a szakirodalom a támaszigés-, illetve funkciógés szerkezetek jellemzését illetően. Ennek során egyértelművé válik, hogy sem a támaszigés, sem a funkciógés szerkezetek esetében nem határozható meg, mik sorolhatók az adott fogalmak körébe és ennek megfelelően az sem dönthető el, szinonim, vagy csak egymáshoz közel álló jelenségeket megnevező terminusokról van-e szó. A 3.2-es fejezet átfogó képet ad arról, milyen elméleti felfogások léteznek ezen szerkezetek valenciatulajdonságainak jellemzésére. A két alfejezet nyilvánvalóan bizonyítja, hogy az adott szerkezetek leírását célzó elméletek több ponton jelentős különbségeket mutatnak. A különböző megközelítések eltérnek pl. a főnév szerkezeten belüli szemantikai és szintaktikai funkciójának megítélésében. Azt illetően sincs egységes álláspont, hogy az egész szerkezet, vagy annak elemei külön-külön, vagy éppen megosztva tekinthetők-e valenciahordozónak. Lényeges továbbá annak a kérdésnek a megítélése is, hogy csak igéből képzett főnevek fordulhatnak-e elő ezekben a szerkezetekben, vagy – ami nagyon ritkán fordul elő – elképzelhetőnek tartják-e nem képzett főnevek előfordulását is ezekben a szerkezetekben.

A 3.3-as fejezetben megfogalmazom saját munkadefiníciómat arra vonatkozóan, milyen ige-főnév-kapcsolatokat tekintek támaszigés szerkezeteknek.¹ Mivel azt a nézetet képviselem, hogy a *támaszigés szerkezet* terminus az ige-főnév-kapcsolatok heterogén csoportját fedi le (vö. Van Pottelberge 2001; Kamber 2008), a szakirodalomban elterjedt definíciókhoz képest sokkal tágabban értelmezem ezen szerkezetek csoportját. A 4-es fejezet korpuszelemzése információkat szolgáltatnak ezen szerkezetek valenciatulajdonságait és egyéb, a kutatás által részben ellentmondásosan megítélt jellemzőit illetően, mint pl. a szerkezeten belüli főnév előtti névelőhasználat kötöttsége, a nyelvtani szám állandósága, vagy a szerkezeten belüli főnév korlátozott illetve egyáltalán nem lehetséges jelzői bővítése. Az adott szerkezeteket egyrészt azért tartom fontosnak bevonni a főnévi valencia jellemzésébe, mivel támpontot nyújtanak azt illetően, mennyiben térnek el a főnevek valenciatulajdonságai támaszigés szerkezeten belüli és támaszige nélküli realizáció összevetésében, és ezáltal mennyire szolgáltatnak bizonyítékot a főnévi valencia önállóságát illetően. Másrészt ezeket a szerkezeteket eddig szinte kizárólag a bennük előforduló igékből kiindulva vizsgálták (vö. pl. Van Pottelberge 2001; Kamber 2008), ezzel szemben én éppen az ellenkező megközelítésből jellemzem őket.

4. Válogatott főnevek korpuszalapú valenciaelemzése

A 4. fejezetben hat főnév valenciáját (*Übersetzung, Ausdruck, Verspätung, Freiheit, Problem, Ursache*) jellemzem. Ennek alapját 600 német példa jelenti, melyek a mannheimi Leibniz-Institut für deutsche Sprache Német Referenciakorpuszából (Deutsches Referenzkorpus; DeReKo) származnak (a nyelvi adatgyűjtés részleteivel kapcsolatban vö. 4.1.1 és 4.1.3 fejezet).

¹ pl. *zum Ausdruck bringen, ein Problem haben, (keine / die) Gefahr besteht*

Az egyes főnevek valenciájának jellemzése során a következő kérdésekre keresem a választ:

- Milyen (valens) jelentései vannak az adott főnévnek?
- Milyen argumentumokkal rendelkezik az adott főnév (jelentésfüggően)?
- Milyen formában és milyen kombinációban realizálódnak az adott főnév argumentumai?
- Milyen támaszigéssel alkot kapcsolatot az adott főnév (jelentésfüggően)?
- Megfigyelhetők-e eltérések az adott főnév argumentumrealizációiban attól függően, hogy

támaszigés szerkezetben vagy támaszige nélkül fordul elő?

A 4.1.2-es fejezet bemutatja a legfőbb szempontokat, amelyek szerepet játszottak a vizsgált főnevek kiválasztásában. Az egyes igéből és melléknévből képzett, illetve nem levezetett főnevek kiválasztását alapvetően két szempont befolyásolta: egyrészt az argumentumszerkezetükkel, illetve lehetséges komplemensszerkezetükkel kapcsolatos előfeltevéseim, másrészt az azzal kapcsolatos elképzeléseim, mennyire jellemzően fordulnak elő az adott főnevek támaszigés szerkezetekben.

A korpuszelemzés során nyert adatok bemutatásának és kiértékelésének fontos kérdéseivel foglalkozik a 4.1.3-as fejezet. Mind a 600 példa megtalálható a disszertáció Függelékében (8. fejezet, *Anhang*) a COSMAS korpuszelemzőrendszer segítségével nyert eredeti formájában, illetve emellett minden esetben az elemzés eredményeivel kiegészítve. A 4.2-es fejezet hat alfejezete táblázatos formában tartalmazza az egyes főnevekre vonatkozó összes elemzési eredményt (vö. 2–11. táblázat), illetve azok több szempontra épülő, részletes leírását. A táblázatok minden esetben bemutatják az adott komplemensszerkezeteket tartalmazó példák számát is, lehetővé téve ezzel az adatok mennyiségi összevetését is.

A kiválasztott hat főnév korpusalapú elemzésének legfőbb eredményei a következőkben foglalhatók össze (vö. 4.3. fejezet):

- Az igéből, melléknévből képzett és nem levezetett főnevek valenciatulajdonságaikban hasonlóságokat mutatnak. Ezen közös vonások közé tartozik, hogy a komplemensek, amelyek egy adott jelentésben egy adott argumentumot fejeznek ki, sokszínű formai realizációval jellemezhetők. Így pl. az *Übersetzung* főnév Ib) jelentésén belül az A2-es argumentumot kifejező komplemensek egy része birtokos esetben álló jelzőként (ném. *Genitivattribut*), más részük *für* + *Akk.* vagy *von* + *Dat.* előjárósós jelzőként (ném. *Präpositionalattribut*), vagy éppen melléknévi jelzőként, illetve összetett szó előtagjaként realizálódik (vö. 4. táblázat, 4.2.1.1 fejezet).

- Egyértelműen bizonyítást nyert, hogy a támaszigés szerkezetekben előforduló főnevek komplemensei mondat szinten eltávolodhatnak az adott valenciahordozó főnévtől. Erre a jellemzőre a szakirodalom részben hívja csak fel a figyelmet (vö. pl. Bassola 2014).

- Az *Ursache* főnév bizonyos példái révén sikerült bemutatni, hogy a fent említett diszpozíciónak nem feltétele, hogy az adott főnév támaszigés szerkezetben forduljon elő. A főnévi valencia kohéziós ereje szócsoporti szinten is lehetővé teszi, hogy mellérendelt valenciahordozók esetén azok komplemensei közösen és ezáltal az egyik valenciahordozótól elválasztva realizálódjanak (vö. 1) és 2)).

- (1) Doch zwischen den Bildern, wenn er über **Ursache** und Wirkung der Gewalt räsoniert, Familienstrukturen erforscht und in seelische Abgründe abtaucht, dann erweist er sich als existenzialistischer Autorenfilmer reinsten Wassers. (Mannheimer Morgen, 12.10.2005)
- (2) Zwei zentrale strukturelle Defekte der deutschen Demokratie sind sowohl **Ursache** als auch Lösungsansätze zur Bewältigung der Situation: die mangelnde Wahrnehmung einer nachhaltigen Wachstumsperspektive und unzureichende Strukturen der Information und Mitbestimmung. (Mannheimer Morgen, 29.10.2011)

- Egyértelműen sikerült megmutatni, hogy jelzői melléknevek és összetett szavak előtagjai gyakran fejeznek ki argumentumokat és ezáltal komplemensnek minősíthetők, noha a szakirodalomban gyakran vitatott a komplemensstátuszuk.

– A korpuszelemzés adatainak kiértékelése során bővítésre került a saját multidimenziós főnévi valenciamodellel argumentumfogalma, ami a kváziargumentumok (A') fogalmának bevezetését eredményezte.

– Az *Ausdruck*, *Übersetzung* és *Problem* főnevek bizonyos példáin keresztül sikerült ábrázolni, hogy valenciahordozótól függően, a kváziargumentum fokozatos átmenetet mutat egy abszolút periférián elhelyezkedő kváziargumentum és egy kevésbé perifériához tartozó, az adott főnév valamely argumentumával szoros rokonságot mutató kváziargumentum között. Ez a feltételezés a komplementrealizáció formái jellemzőivel is összefüggéseket mutat, ami a saját multidimenziós modellen belül a komplementek alosztályaiba való besorolásra gyakorol hatást.

– Míg a 3.3 fejezet támaszigés szerkezetekre vonatkozó munkadefiníciójában egyetlen igét sem zártam ki a potenciális támaszigék csoportjából, a korpuszelemzések során az adott főnevek *sein* igével alkotott megfelelő konstrukcióit nem tekintetem támaszigés szerkezeteknek. A legtöbb esetben ugyanis a valens főnevek ezekben a konstrukciókban alanyként vagy alanyesetben álló, azonosságot kifejező mondatrészként (ném. *Gleichsetzungsnominativ*) kapcsolódtak a *seinon* keresztül a mondat egy másik eleméhez vagy egy előljárósós csoport részeként állandó szókapcsolatot alkottak a *sein* igével (pl. *in Freiheit sein*). Ezek a példák – megítélésem szerint – a nem támaszigés szerkezetek közé sorolandók.

– Mind a támaszigés szerkezetekben előforduló főnév előtti névelőhasználatra, mind annak jelzői bővíthetőségére vonatkozóan nagy rugalmasságot és változatosságot mutattak az elemzett példák, noha ezekre a jellemzőkre vonatkozóan a szakirodalomban éppen ellenkező felfogás az elterjedt.

– Az eredmények bizonyították, hogy a támaszigés szerkezetek csak a bennük előforduló főnevek argumentumszerkezetének meghatározására használhatók megbízhatóan, az egyes argumentumok realizációs formáit illetően csak nagyon korlátozottan nyújtanak információt az adott főnév támaszige nélküli használata során előforduló komplementrealizációkra vonatkozóan. Véleményem szerint ez is a főnévi valencia önállóságát támasztja alá, mivel – multidimenziós főnévi valenciakoncepcióm értelmében – a logikai-szemantikai relációk mellett a formai relációk is fontos szerepet játszanak a főnévkomplementek meghatározásában.

5. Következtetések és kitekintés

Disszertációm legfőbb eredményeinek a multidimenziós főnévi valenciakoncepciómat (2.6. fejezet), a támaszigés szerkezetekre vonatkozó munkadefinícióm (3.3 fejezet) és a korpuszelemzés eredményeiből következő felismeréseket (vö. 4.3 fejezet) tekintem, amelyeket a korábbi fejezetekben már részletesebben jellemeztem.

A főnévi valencia önállóságát támasztják alá egyrészt azok a példák, amelyekben nem levezetett főnevek fordulnak elő valenciahordozóként, másrészt a képzett és nem képzett főnevek valenciatulajdonságaiban mutatkozó hasonlóságok, melyek közös sajátosságok bizonyítékaiként értelmezhetők. Ilyen sajátosságként említhető az argumentumok sokszínű realizációs formái és a bizonyos támaszigés példákban előforduló kettős komplementrealizáció (szócsoport- és mondat szinten). Ezen kívül szintén a főnévi valencia önállóságát támasztja alá – véleményem szerint – az a tény, hogy a támaszige nélkül előforduló főnevek komplementeinek realizációs formái nem vezethetők le ugyanazon főnevek támaszigés szerkezeten belüli komplementrealizációjából.

A (főnévi) valencia igen fáradságos és időigényes korpusalapú elemzésével kapcsolatban érdekesnek és fontosnak tartom a jövőben behatóbban megvizsgálni, mennyire tehető ez a munkafolyamat automatizált korpuszelemző eljárások, mint pl. a COSMAS-on belüli kookkurenciaelemzés segítségével hatékonyabbá. Ehhez disszertációm jó kiindulási alapot

nyújt. A dolgozatomban használt módszer kiegészíthető lenne a kookkurenciaelemzés automatizált eljárásával. A jelenleg a dolgozatban rendelkezésre álló korpuszalapú elemzési eredmények összevethetők lennének az új módszerrel nyert adatokkal. Ez az összevetés információt szolgáltatna arról, hogyan járulhatna hozzá ez az automatizált elemzési módszer leghatékonyabban a főnévi valencia és ezen belül a támaszigés szerkezetek leírásához. Ez azért is lenne fontos, mert jövőbeni célkitűzéseim közé tartozik az is, hogy elemzéseimet további képzett és nem képzett főnevekre kiterjesszem. Az ilyen módon bővülő elemzendő példaszám még inkább növeli az elemzési folyamat optimalizálásának lehetőségét.

6. Hivatkozott irodalom

- Ágel, Vilmos / Fischer, Klaus (2010): 50 Jahre Valenztheorie und Dependenzgrammatik. In Zeitschrift für germanistische Linguistik Jg. 38, Heft 2, 249–290.
- Bassola, Péter (2014): Nominale Satelliten an der Leine. Nominalphrasen-, Satz- und Textbereich. In: Bassola, Péter / Drewnowska-Vargáné, Ewa / Kispál, Tamás / Németh, János / Scheibl, György (Hrsg.) (2014): Zugänge zum Text. Frankfurt/Main: Peter Lang, (= Szegediner Schriften zur germanistischen Linguistik 3), 17–34.
- Dürr, Michael / Schlobinski, Peter (2006): Deskriptive Linguistik. Grundlagen und Methoden. Vandenhoeck & Ruprecht.
- Eisenberg, Peter (2006): Grundriss der deutschen Grammatik. Band 2: Der Satz. 3., durchges. Aufl. Stuttgart / Weimar: Metzler.
- Engel, Ulrich (2009a): Deutsche Grammatik. Neubearbeitung. 2. durchges. Aufl. München: Iudicium.
- Engel, Ulrich (2009b): Syntax der deutschen Gegenwartssprache. 4., völlig neu bearb. Aufl. Berlin: Erich Schmidt. (= Grundlagen der Germanistik 22).
- GDS = Zifonun, Gisela / Hoffmann, Ludger / Strecker, Bruno (1997): Grammatik der deutschen Sprache. Bde. 1–3. Berlin / New York: de Gruyter. (Schriften des Instituts für Deutsche Sprache 7,1–7,3).
- grammis. Grammatisches Informationssystem. Leibniz-Institut für deutsche Sprache. <https://grammis.ids-mannheim.de> (zuletzt gesehen am 31. 5. 2020).
- Helbig, Gerhard (1992): Probleme der Valenz- und Kasustheorie. Tübingen: Niemeyer.
- Helbig, Gerhard / Buscha, Joachim (2018): Deutsche Grammatik. Ein Handbuch für den Ausländerunterricht. Erstausgabe erschienen 2001 bei der Langenscheidt KG, München. Stuttgart: Klett.
- Hölzner, Matthias (2007): Substantivvalenz. Korpusgestützte Untersuchungen zu Argumentrealisierungen deutscher Substantive. Tübingen: Niemeyer.
- Kamber, Alain (2008): Funktionsverbgefüge – empirisch. Eine korpusbasierte Untersuchung zu den nominalen Prädikaten des Deutschen. Tübingen: Niemeyer (= Reihe Germanistische Linguistik 281).
- Sántáné-Túri, Ágnes (2014): Substantivvalenz auf Textebene. Vorüberlegungen zu einer empirischen Untersuchung. In: Bassola, Péter / Drewnowska-Vargáné, Ewa / Kispál, Tamás / Németh, János / Scheibl, György (Hrsg.) (2014): Zugänge zum Text. Frankfurt/Main: Peter Lang, (= Szegediner Schriften zur germanistischen Linguistik 3), 381–411.
- Sommerfeldt, Karl-Ernst / Schreiber, Herbert (1977): Wörterbuch zur Valenz und Distribution der Substantive. Leipzig: VEB Bibliographisches Institut.
- Storrer, Angelika (2003): Ergänzungen und Angaben. In: Ágel, Vilmos / Eichinger, Ludwig M. / Eroms, Hans-Werner / Hellwig, Peter et al. (Hrsg.): Dependenz und Valenz. 1.

- Halbband. Berlin/New York: de Gruyter. (= Handbücher zur Sprach- und Kommunikationswissenschaft Bd. 25.1), 764–780.
- Tamássy-Bíró, Magda (1997): Obligatorische Ergänzungen in der Nominalphrase? Zur Valenzstruktur deutscher und ungarischer Substantive mit besonderem Hinblick auf die Subklasse des Typs eleje, alja. In: *Papiere zur Linguistik*, Nr. 57 (1997), Heft 2, 135–150.
- Tamássy-Bíró, Magda (1998a): Valente Substantive mit Aktanten auf Mikroebene. Valente Substantivsubklassen im Deutschen und Ungarischen. In: *Sprachwissenschaft*, Bd. 23 (1998), Heft 3, 317–339.
- Tamássy-Bíró, Magda (1998b): Einige Gedanken zur Valenz der ungarischen Substantive. In: Bassola, Péter (Hrsg.) (1998): *Beiträge zur Nominalphrasensyntax*. Szeged: JATE. (=Acta Germanica 6), 143–172.
- Tesnière, Lucien (1980): *Grundzüge der strukturalen Syntax*. Herausgegeben und übersetzt von Ulrich Engel. Stuttgart: Klett-Cotta.
- Teubert, Wolfgang (1979): *Valenz des Substantivs. Attributive Ergänzungen und Angaben*. Düsseldorf: Schwann. (= Sprache der Gegenwart Bd. 49).
- Teubert, Wolfgang (2003): Substantivvalenz. In: Ágel, Vilmos / Eichinger, Ludwig M. / Eroms, Hans-Werner / Hellwig, Peter et al. (Hrsg.): *Dependenz und Valenz*. 1. Halbband. Berlin/New York: de Gruyter. (= Handbücher zur Sprach- und Kommunikationswissenschaft 25.1), 820–835.
- Van Pottelberge, Jeroen (2001): *Verbonominale Konstruktionen, Funktionsverbgefüge: vom Sinn und Unsinn eines Untersuchungsgegenstandes*. Heidelberg: Winter.
- Wolf, Norbert Richard (1982): *Probleme einer Valenzgrammatik des Deutschen*. Innsbruck. (= Mitteilungen aus dem Institut für Sprachwissenschaft der Universität Innsbruck; 3). Online verfügbar unter: <https://opus.bibliothek.uni-wuerzburg.de/frontdoor/index/index/docId/3604> (zuletzt gesehen am 25. 4. 2020).